

Noordhorn, korenmolen “Fortuna” met molenaarswoning

Bij fietsknooppunt 45, midden in Noordhorn, staat een informatiebord met bijgaande tekst:

“Noordhorn ontstond toen in de middeleeuwen mensen zich op een hoek (horn) van een zandhoogte in het veen vestigden. Het in 1938 geopende Van Starckenborghkanaal scheidt het dorp van Zuidhorn. De 13^e-eeuwse romanogotische zaalkerk heeft een 14^e-eeuwse toren met een achtkante spits. In het godshuis staan vijf herenbanken uit de 17^e en 18^e eeuw. De doopsgezinde vermaning aan de Langestraat 62 dateert van 1838. Meer opvallende gebouwen zijn de 18^e-eeuwse voormalige herberg ‘De Gouden Leeuw’ met doorrit en korenmolen ‘Fortuna’ uit 1890 met molenaarswoning uit de 18^e eeuw. Aan de Rijkstraatweg staan twee typische arbeiderswoningen. Ook de vele rentenierswoningen die het dorp rijk is, zijn het bekijken waard. Noordhorn is de geboorteplaats van archeoloog A.E. van Giffen (1884-1973). Hij werd onder meer beroemd door zijn opgravingen in de wierde van Ezinge.”

Kortom, geen plaats om te negeren. Maar toch, wie kent het anders dan van naam?

Foto: Korenmolen “Fortuna” met molenaarswoning bij de Kruising Schippersstraat – Langestraat

Zoals te zien ontbreekt bij de molen de wiekenas. Deze is op 3 juni 2023 's middags gebroken. Volledig herstel zal helaas geruime tijd in beslag nemen. De molen is gelukkig wel veilig te bezoeken. Zonder het draaien en demonstratie malen is er nog genoeg te zien en de vrijwillig molenaars geven graag uitleg over het reilen en zijlen.

De molen (adres Schippersstraat 2a) is vrijwel elke zaterdag van april t/m oktober geopend voor bezichtiging en bovendien als de blauwe wimpel wappert. Voor groepen is bezichtiging op afspraak mogelijk.

Terug in de Tijd

In het Saalien, de voorlaatste IJstijd (240.000 tot 180.000 jaar geleden), kwam het Scandinavische landijs tot in Midden-Nederland. Tijdens deze ijstijd werd een in dikte variërende laag keileem afgezet met zwerfstenen uit Zuid-Zweden. Uit een van die afzettingen is ondermeer zo'n 150.000 jaar geleden de Hondsrug ontstaan als een lang lineair landschap. Het hoger gelegen gebied waarop Noordhorn (en Zuidhorn) ligt ontstond in diezelfde tijd en is eveneens noord-zuid gericht.

Deze situatie legde de basis voor de mogelijkheid van latere bewoning in dit gebied.

Over het ontstaan van het dorp Noordhorn zelf is niet veel bekend. Wat wel bekend is over deze regio komt uit Romeinse aantekeningen. Al heel vroeg in de jaartelling, toen Groningen nog tot 'Frisii' (Romeinse benaming) en 'Frisia' (koninkrijk van de Friezen) behoorde, was er al sprake van door de Romeinen beschreven bewoning in het noordelijke deel van ons land.

Maar eerst doen we nog een stap verder terug in de tijd

Midden-Paleolithicum

Het landschap tijdens deze periode zag er heel anders uit dan nu. Nederland was in die tijd een toendra-achtige omgeving met uitgestrekte graslanden en bosgebieden, waar grote dieren zoals mammoeten, wolharige neushoorns en rendieren rondzwierven. De vroege mensachtigen die hier leefden, waren voornamelijk nomadisch en volgden de kuddes van deze dieren. Bewoning was tijdelijk en hing af van de beschikbaarheid van voedselbronnen.

Laat-Paleolithicum en Mesolithicum

De overgang naar het Laat-Paleolithicum en vervolgens het Mesolithicum (ongeveer 10.000 v.Chr.) ging gepaard met grote veranderingen in het landschap, zoals de terugtrekking van het ijs na de laatste ijstijd. Het gebied rond Noordhorn veranderde in een meer begroeid en waterrijk landschap, wat gunstiger was voor een meer stabiele bewoning door vroege jager-verzamelaarsgroepen.

Tijdens het Mesolithicum begonnen mensen zich vaker te vestigen nabij rivieren en wateren zoals de Lauwers. Hier konden ze jagen, vissen en verzamelen, met name in de overgangszones tussen bos en water. Hoewel directe bewoningssporen uit deze tijd in Noordhorn zelf zeldzaam zijn, wijzen vondsten uit omliggende gebieden op het gebruik van het landschap voor seizoensgebonden kampen.

Neolithicum: eerste landbouwers

In het Neolithicum (vanaf circa 5.300 v.Chr.) zien we de introductie van landbouw en veeteelt. Hoewel Noordhorn zelf waarschijnlijk nog niet permanent werd bewoond, begon men in de omgeving met het ontginnen van land voor akkerbouw en het houden van vee.

Duizenden vuurstenen

Er zijn sinds eind jaren zeventig/begin jaren tachtig met tussenpozen duizenden vuurstenen uit deze perioden verzameld bij Noordhorn, maar er was nog geen bewijs van eerdere bewoning. De keileem is een restant van de Saalien-ijstijd en rijk aan vuurstenen. Als het keileem niet verweerd is zijn de meeste vuurstenen zwart, grijs of bruin van kleur. Vooral de zwarte vuursteen komt veel voor, ook in grote stukken, vaak met restanten aanhangend krijgt.

Vuursteen kun je nagenoeg overal vinden, in de wijde omtrek. Dat is dus op zich niets bijzonders.

Wat de onderzoekers vaststelden is dat er sprake is van *bewerkte* vuursteen.

Hoewel in eerste instantie¹ werd gedacht aan een midden-paleolithische ouderdom bleek het bij bestudering van de artefacten in relatie tot de geologische situatie te gaan om materiaal uit de periode Neolithicum-bronstijd.

Er wordt daarom aangenomen dat er ergens zo'n 10.000 jaar geleden bij Noordhorn en Zuidhorn sprake is geweest van (permanent) verblijf of bewoning door mensen.

Dat is niet zo heel vreemd als je bedenkt dat dit gebied is ontstaan door het terugtrekkende ijs, als gevolg van klimaatverandering, en het droogvallen van de Waddenzee en Noordzee tussen Engeland en Nederland ("Doggerland") waar, zo is bekend, de mens zich toen ook heeft gevestigd¹.

In de (duizenden) jaren daarna veranderde alles. Het "Doggerland" verdween onder het zeewater. De huidige Noordzee liep vol. En ook de omgeving van Noordhorn werd natter en natter.

Romeinse geschiedschrijving

Volgens de Romeinse geschiedschrijvers zijn de Romeinen in het noorden van Duitsland en Nederland geweest, maar het gebied heeft nooit tot het Romeinse Rijk behoord.

Door een beschrijving van Plinius de Oudere van het leven op de wierden krijgen we een idee hoe onze voorouders in het noorden van Nederland leefden. Wachten op eb om vissen die zijn achterbleven te vangen als voedsel. Om vervolgens als het vloed wordt snel terug te keren naar de wierde om te wachten tot het weer eb wordt. Het is bekend dat ook rondom Noordhorn, Oldehove en Zuidhorn al ruim voor de jaartelling wierden waren, zoals de Wierde van Frytum die dateert van ongeveer 250 voor Christus, door Plinius omschreven als "hoge bulten van modder".

Vondsten van aardewerk uit Romeinse tijd

Bij de voormalige 'Iwema Boerderij' in Zuidhorn werden in 2024 vondsten gedaan van aardewerk uit de Romeinse tijd. De archeologische deskundigen die het onderzoek deden stuitten ook op greppels die al in de Romeinse tijd moeten zijn aangelegd. De vondsten uit die tijd zijn na reiniging en zorgvuldige bestudering overgebracht naar het provinciaal archeologisch depot in Nuis. Dit onderstreept de claim van de Romeinen dat ze hier bewoning aantreffen.

Zoals gezegd is Noordhorn heden ten dage gescheiden van Zuidhorn door het Van Starckenborgh-kanaal. En hoewel beide plaatsen met een brug met elkaar zijn verbonden ligt Noordhorn toch net een beetje buiten de doorgaande routes, want doorgaande wegen leiden er omheen. Daardoor is het een relatief rustig plaatsje. Alleen wie binnendoor naar Oldehove gaat doorkruist Noordhorn.

Wanneer je aldus Noordhorn via, zoals de naam al zegt, de Noorderweg in noordelijke richting verlaat zie je hoe zich na de laatste bebouwing het weidse groene weidelandschap van Middag-Humsterland openbaart met imposante openheid, hier en daar een wierde, kronkelende sloten en wegen, veel horizon en prachtige luchten.

Niet voor niets bezit Middag-Humsterland, als oudste cultuurlandschap van Nederland, het predicaat 'Nationaal Landschap'.

¹ In een artikel in het tijdschrift *Paleo Aktueel* (Groninger Instituut voor Archeologie) wordt melding gemaakt van aanwijzingen van menselijke aanwezigheid rondom Noordhorn in het Midden-Paleolithicum. In dit artikel worden twee in 2009 en 2011 in Noordhorn gevonden vuurstenen artefacten (oftewel "door mensen gemaakte dingen") beschreven die uit het Midden-Paleolithicum zouden stammen. De vindplaats, op een keileemrug, getuigt, aldus de schrijvers, van een uitgebreide bewoning tijdens het Neolithicum en de Bronstijd indertijd.

Bronnen: <https://noordhorn.info/wiki/ontstaan-en-eerste-bewoning/>
<https://uqp.ruq.nl/Paleo-aktueel/article/view/36265/33727>